

УДК 821.161.2.09'06

ББК 823 (4 Укр)

“НЕВИННІ ВТІХИ” ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША...**М. М. Севрасевич**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Івано-Франківська обласна організація НСПУ,
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57*

Євген Нахлік, Оксана Нахлік. Пантелеймон Куліш між Параскою Глібовою і Горпиною Николаєвою: Біографічно-культурологічне дослідження; 3 додатком невідомого листування / Монографічна розвідка Є.К.Нахліка; Упорядкування, текстологічне підготування листів та коментарі Є.К.Нахліка й О.М.Нахлік; НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка. – Львів, 2009. – 319 с., іл. – Серія “Літературознавчі студії”. Вип.13.

Ключові слова: *позашлюбні романи, подружнє життя, культурологічний контекст, епістолярний адютер.*

Спочатку я переглянув ще раз рецензію Ольги Купріян, оприлюднену на інтернет-сайті “ЛітАКЦЕНТ” з її критичним висновком: “Щиро кажучи, нова книжка львівських літературознавців не так і багато додає нових штрихів до портрета самого Пантелеймона Куліша. Очевидячки, після Петрова й двох попередніх розгорнутих монографій Є. Нахліка додати вже попросту нічого. Тож намагаючись не повторюватися, Євген Нахлік цього разу використовує постать Куліша як своєрідну «зав’язку», гачок, за який можна зачепити життєписи ще кількох цікавих осіб – сучасників Куліша, його знайомих, колег. Окрім згаданого Федора Бордоноса, Є.Нахлік доволі детально описує життя неперевершеного господаря т. зв. Носового Куреня – Степана Носа, а також сина Леоніда Глібова від другого шлюбу – Олександра. Тож у такий хитрий спосіб книжка, в якій читач передбачає насамперед історію двох романів Куліша, і справді перетворюється на біографічно-культурологічне дослідження. Можливо, згадані в ньому другорядні персонажі в майбутній розвідці Євгена й Оксани Нахліків стануть центральними. А ми вже навіть здогадуємося, яку назву матиме та книжка, – її дослідник вказує ближче до «розв’язки» – «З оточення Пантелеймона Куліша: Григорій Честахівський і Маруся Денисенко»” (<http://litakcent.com/2009/12/14/na-zvoroti-romaniv-kulisha.html/print/>).

Переглянув тому, що надто ми виглядаємо вже перенасичені історико-культурологічною інформацією, особливо про Пантелеймона Куліша (?!), аби вдаватися до подібних нігілістичних у своїй основі висновків.

Ще би розумів такий молодечий нігілізм, коли б ми “замордовані” були вивченням наукового, творчого і громадського доробку/набутку Пантелеймона Олександровича, і вже не могли від нього нікуди схова-

тися. Аж ні! Твори Куліша ще й досі в дорозі до читача (майже як давній серіал “Довга дорога в дюнах”): із заявленого десятитомника, видавництво “Критика” спромоглося на видання 2 томів листів Куліша (2005; 2009), перевидають роман “Чорна рада”; десь в середині 90-х років минулого століття невідь-яким тиражем вийшли Щоденники молодого Куліша; маємо т.зв. академічний двотомник вибраних творів П.Куліша, до якого причетний той же Євген Нахлік; перевидаана “Повість об українском народі”, белетризована історія України, за яку, власне, й потерпів Панько Олександрович у справі “кирило-мефодіївців”, добралися навіть до ранньої російськомовної історичної повістини “Михайло Чарнишенко”, не кажучи про “Вибрані твори” 1969 і “Поезії” 1970 року. Оце, здається й усе.

Так що можна сміло твердити, що досліджень про творчість Куліша сьогодні маємо набагато більше, при чому ґрунтовніших і солідніших (розвідки Євгена Кирилюка, Юрія Шевельова, Юрія Луцького, Миколи Жулинського, Євгена Нахліка, Василя Івашкова, Олександра Федорука, Тетяни Дзюби та ін.), аніж самих видань творів. Тому Пантелеймон Олександрович і сьогодні залишається для багатьох якщо не “Провіняним Кулішем”, то, принаймні, “Кулішевими недогарками”, не кажучи вже про тих, які нічого не знають, і з того собі проблеми не роблять ...

Тепер зацитую себе, бо вже писав про попередню книгу Євгена Нахліка “Подружнє життя і позашлюбні романи Пантелеймона Куліша” (К.: Укр.письменник, 2006), і цим самим підтверджую, що своєї думки про дослідження львівського літературознавця не змінив (а він ще й видав двотомову наукову біографію Пантелеймона Куліша, про яку згадує й панна Ольга): “Беззаперечним є той факт, що цією книгою Євген Нахлік вписав своє ім’я у ряд найоригінальніших і найталановитіших біографів Пантелеймона Куліша. Навіть більше, його дослідження, здавалося би на готовому матеріалі, який свого часу талановито і ефектно белетризував Віктор Петров, набагато колоритніше, яскравіше і повніше (і за науковим багажем, аргументами і висновками) і за стилістичним оформленням. І як таке дослідження Євгена Нахліка вже сьогодні можна зарахувати у розряд канонічних, гідних бути високим взірцем підходу до такої важливої теми, якою є і завжди залишатиметься біографія письменника у його інтимному вияві”.

І нарешті перейду до самої книги. Вона справді композиційно розбита на дві частини. У першій ідеться про стосунки Пантелеймона Куліша із Параскою Глібовою і Горпиною Ніколаєвою (у першій книзі інтимним взаєминам з Параскою Глібовою присвячено невеликий розділ, де згадується й невідома київська інститутка Делинська-Ніколаєва), хоча домінуючим у цьому розділі є побутово-історичний контекст, оточення, в якому доводилося жити цим молодим жінкам. Другу частину складають невідомі листи Параски Глібової і Горпини Ніколаєвої до Пантелеймона Куліша і відповіді Кулішеві Парасці Глібовій, завершує розділ фрагмент листа Делинського Пантелеймону Кулішеві. Структур-

но доповнюють цю частину Коментарі, в яких є величезний обсяг інформації про людей, події, факти, документи, так чи інакше пов'язані з Пантелеймоном Кулішем, а ще 2 листи: Косьми Кузьміна до Панька Куліша (від 2 червня 1860 року) і записка П.Куліша Маркові Вовчку (від 13 липня 1857 року).

Чому дослідник зупиняється на взаєминах П.Куліша саме із названими жінками, пояснюється просто: “Отож вирішальну роль у тодішньому почуттєвому піднесенні [йдеться про весну і літо 1860 року. – **моє. Є.Б.**], що його переживав Куліш, відіграли дві жінки – Параска Глібова і Горпина Ніколаєва”.

Життя Параски Глібової (1835-1867) простежується фактично від її народження і до наглої ранньої смерті. Простежується родовід по материній і батьковій лініях (принаймні до дідусів), акцентується на взаєминах Параски зі своїм чоловіком, українським байкарем, Леонідом Глібовим; широко розгортається життєва діяльність батька Параски священика Федора Бордоноса; розкривається сімейна драма Глібових, – смерть маленької доньки Ліди, без якої не можливо зрозуміти виникнення інтимних взаємин між Параскою Глібовою і Пантелеймоном Кулішем: “Куліш познайомився із подружжям Глібових майже через п'ять місяців після того, як вони пережили сімейне горе. Певно, це не могло не накласти свого відбитку на їхній любовний трикутник” (с.26).

Сам культурологічний контекст у такому дослідженні не є зайвим, тоді легше уявити собі загальну атмосферу, в якій доводилося жити і працювати героям цих епістолярних адюльтерів. От хоча розповідь про Носів Курінь в Чернігові, де всі його відвідувачі носили національний одяг, що в кінцевому результаті викликало невдоволення російської влади: “Звідси видно, російська влада вбачала небезпеку вже в самому демонстративному носінні українського одягу, тож воно було не таким вже й наївним та невинним, як може здаватися зі скептичного погляду. Перевдягання у народне вбрання стало наочним викликом імперській уніфікаційній системі. Так званий шароварний патріотизм завжди драгував тих, хто хотів знівелювати українську самотність” (с.39). І загальний висновок Євгена Нахліка тільки підтверджує ту думку, що українство проходило складні етапи національного становлення: “Носів Курінь був феноменом звільненої енергії переважно молодих українців у попервах сприятливих умовах доби ліберальних реформ на зламі 50-60-х років і став одним із найяскравіших виявів українського *шістдесятиництва* XIX ст.” (с.46).

Що стосується індивідуальних інтимних характеристик родини Глібових, Леоніда Івановича (“Певно, він був ніжним, але не пристрасним коханцем”, с.55; “Задивлявшись на вродливих дівчат і молодиць, Глібов і дружині дозволяв до певної межі кокетувати з іншими мужчинами”, с.58), Параски Федорівни (“Тим часом дружина Глібова пережила свою жіночу драму. Гумор, дотепи, іронія, ліризм і витонченість, які вирізняли її чоловіка, – це не пристрасть. Параска ж, певно, була натурою гарячою, легко й швидко збуджувалася і хотіла палких стосунків,

глибшого душевного й чуттєвого контакту. По шістьох-сімох роках шлюбу зі спокійним чоловіком вона знудьгувалася. Запрагнула різноманітності, нових вражень, свіжих почуттів. Вийшовши заміж надто рано й не надівувавшись, пробувала потім надолужити втрачене. Тож Куліш з'явився у Чернігові саме вчасно. До того ж він мандрував по Україні далеко не як суворий, аскетичний подвижник національної ідеї, а й собі шукав розради від розладу власного подружнього життя, що наближалось вже ледь чи не до краху. Його зустріч із Параскою припала на той період, коли обоє переживали стан невиправданих сімейних очікувань. Їх обох об'єднав весняний настрій...”, с.61; “Емоційно обділена, фізіологічно ненасичена, пані Параска стала натурою безцеремонною, простакуватою у поведінці й різкою у висловлюваннях <...>”, с.74; “<...> Параска висловлює, по суті, бунт душі й тіла проти культури як духового явища. Жінка як біологічна істота бере в ній гору над жінкою як творцем культури”, с.103; “Якоюсь мірою Параска була *тургенєвською жінкою* – зосереджена на своїх почуттях, душевна, ніжна. Вразлива, мрійлива, перейнята тугою за ідеальним обранцем”, с.107; “Основним для неї залишалися обов'язки домашньої господині, та й то, через відсутність дітей, вони не могли поглинати її значною мірою. Нагромаджувана душевна й сексуальна енергія не знаходила належного виходу”, с.107; “Вершиною її бажань була душевно-тілесна злитість із чоловіком. Любов для неї становила саму суть життя, сексуальність не могла бути замінена культуротворчою місією жінки”, с.108; “Кокетлива й артистична пані Параска, певно, була чарівніша й ефектніша, ніж Олександра з Білозерських, зате більш зосереджена на власних жіночих потребах, не схильна до самовідданості, не звикла до самопожертви”, с.139), а відтак і самого Куліша (“Для Куліша це було ситуативне швидкоплинне зачарування вродливою молодичкою з дальшим як суто людським, так і специфічно письменницьким інтересом до інтимного епістолярного листування, а для пані Параски – можливість розважитися, урізноманітнити буденний плин нудного подружнього життя”, с.139; “Роман із Параскою оживив Кулішеве життя-буття, додав свіжості, але в щось серйозніше не переріс. Еротична самодостатність без глибоких духових основ і перспектив була не для нього. Роман цей виявився ілюзією для обох, не наповнивши їхніх душ сподіваним почуттям і щастям”, с.140) з узагальненнями психологічними, літературними, естетичними, етичними, вони в цілому прийнятні, себто обгрунтовані логічно, хоча й не позбавлені контрастності, а звідси й моментами не позбавлені взаємозаперечень (особливо в описах інтимних почуттів Параски Глібової до Пантелеймона Куліша, а потім до Івана Андрущенко, чернігівського знайомого родини Глібових). Тим більше, що через декілька років, а саме восени 1867-го, Параска помирає, а Глібов через рік одружується вдруге. Та й сама оцінка почуттів Леоніда Глібова (“Та й усе-таки він радше співчував дружині, аніж любив її”, с.144) спонукає вбачати у Парасці Глібовій жертву, а не легковажну кокетку. Вона була різною, про що не забуває нагадати Є.Нахлік, аналізуючи листи Параски Глібової до Івана Ан-

друценка: “Перед уподобаним, але не досить активним хлопцем Параска постає то грайливою кокеткою, то знудьговоною чи й навіть нещасною, зневіреною в собі молодичкою з нереалізованими еротичними бажаннями, то господинею, котра люб’язно запрошує його в гості, то непересічною ліричною натурою, то жінкою, що сама виявляє любовну ініціативу, навіть спокусницею, то таємною коханкою, готовою радше вмерти, ніж розстатися зі своїм коханцем, то власницею, сердитою і лайливою, то вередливою, упертою хворою, то довірливою подругою, порадницею, то світською дамою, котрій не бракує залицяльників, то, врешті, українською патріоткою, громадською діячкою, успішною актрисою аматорського театру” (с.105-106). Однак справедливим є висновок, який потім губиться у інших оцінках: “Її драма, як і тургенєвських жінок, полягала в тому, що вибрані нею чоловіки, в силу свого характеру й обставин, не давали їй того, що вона хотіла, або й узагалі резигнували з її любовних пропозицій. Тож хоча й заміжня, Параска, по суті, залишалася тургенєвською “вічною нареченою”, котра не знаходить свого ідеалу, відповідного їй чоловіка” (с.107).

У другому шлюбі Леонід Глібов з простолюдинкою Параскевою Барановою мали спільного сина Сергія, який теж помер маленьким і прийомного сина Олександра (1869-1928), щодо усиновлення якого Є.Нахлік висловлює декілька здогадів: 1) це справді чужа дитина з Притулку; 2) це була дитина Паскевії (або їхня спільна, народжена до вінчання батьків, або батьком був якийсь інший чоловік). Але саме Олександр Глібов опікувався спадщиною Леоніда Івановича, а його донька Наталія самотою дожила віка в дідових Горбах і померла на початку 70-х років ХХ ст.

Після смерті Параски Федорівни Куліш і Глібов фактично припинили спілкування, хоча завжди відгукувалися з повагою один про одного. Тільки одного разу Куліш дозволив собі в приватній бесіді (літераторові Мусію Кононенкові) дати іронічно-різку оцінку про своїх колишніх чернігівських приятелів: “– Страхополох Іванович Глібів, і Степан ніс, що нічого нам не приніс, – **пожартував Куліш, і додав:** – Кланяйтесь їм від мене” (с.170). І ще: “– Всі оці Глібови, Носи, Воні-хватієвичі, Науменки, Вані Лучицькі – це все не діячі нашого народу, а його захребетники... Нужа українська...” (с.170). Сам же Куліш не змінився і залишався таким же нестримно-творчим у житті, творчості, громадській роботі, як у молодості: “Насправді ж Куліш на старості не був зовсім самотній, до останку не шкодував про зміну своїх ідеологічних поглядів і вперто обстоював їх у нових творах. Він не так жив спогадами, як поривався у майбутнє, і, навіть пишучи мемуари, давав власному минулому свою теперішню оцінку” (с.170).

Стосунки Куліша із Горпиною (Агрипиною) Ніколаєвою (р.н.близько 1841- р.см.невідомий) розвивалися за подібним сценарієм: захопليه листування (збереглося всього 9 листів Горпини Ніколаєвої і один лист Параски Глібової, – Куліш знищив частину листів, як знищив листи від інших своїх “позашлюбних пасій”), адже у цей період Панте-

леймон Олександрович має величезний авторитет серед українських патріотів, “що декотрі з них ледь чи не обожнювали його” (с.192), що перейшло у закоханість: “На відміну від знудьговоаної, не раз надто побутової Параски, Горпина в листах постає одухотвореною юнкою. Не лише її почуття світліші, а й листи більш ідейні, пориви ідеальні” (с.193). Сам Куліш так пояснював свої листовні любовні романи: “Скажу более: в моих романах участвовали отцы, матери, братья, сестры моих героинь – творили волю мою. Интрига, соблазн никогда не были и не будут моей целью. Я хотел только жить и учил других, как следует жить” (лист до Каменецького від 4 липня 1860 року, с.203).

Євген Нахлік, проаналізувавши листування із Параскою Глібовою і Горпиною Николаєвою, робить висновок, що останній роман “із Горпиною став для Куліша вершиною його позашлюбних шукань” (с.204). Так само справедливими є й наступні висновки, які стосувалися Кулішевих “позашлюбних шукань”: 1. “Звісно, спраглий еротики, Куліш жадав жіночої прихильності й ласки, але волів обходитися без скандалізування своїх позашлюбних стосунків з дівчатами та чужими жінками. Ладен був навіть піти на культурне порозуміння між учасниками любовного трикутника (чи то з Параскою і Леонідом Глібовим, чи то з Горпиною і Делинським)” (с.209); 2. “Як чоловічій письменникові, Кулішеві для душевного комфорту і творчого натхнення потрібна була жіноча увага. Його цікавило, чи здатен він зачарувати собою жінок, наскільки вони можуть захопитися ним. Насамперед йому йшлося про те, щоб закохати в себе дівчину або чужу жінку. Цього й добивався він першою чергою, а не реальних ближчих, надто ж сексуальних, зв’язків – хоча й солодких, але неминуче обтяжливих, та й осудливих з морального погляду” (с.214).

Обидва романи перервалися за ініціативи жінок. Чи вони відчули “письменницьку” спонуку, а не чоловічий сексуальний потяг в Куліша, не кажучи вже про любов, чи яка інша причина їхнього раптового розриву, – це залишається за лаштунками сеї любовної мелодрами, але однозначним є той факт, що цими романами і Параска Глібова, і Горпина Николаєва залишилися в історії української культури, завжди привертаючи увагу нових поколінь. А все тому, що в історії культури важить не тільки творчий і громадський чин, але й здатність любити, що стверджує за творцем реноме нонконформіста і вічного романтика.

Євген Нахлік цими книгами (перша книга присвячена дружині, друга написана у співтворстві з дружиною) і двотомним дослідженням життя і творчості Пантелеймона Куліша (К., 2007) показав, як можна і треба писати сьогодні про українських літературних класиків. І навіть, якщо вийде ще одна книга, про що він сказав у посторінкових примітках/коментарях (“З оточення Пантелеймона Куліша: Григорій Честахівський і Маруся Денисенко”, с.220), це тільки увиразнить і саму постать П.Куліша і виповнить історико-культурологічний контекст. У жодній мірі така книга не буде зайвою. Це треба розуміти, і той досвід, глибинного, сумлінного дослідження-пошуку, переймати. Бо тільки так сього-

дні можемо утверджувати національну самобутність і популяризувати національну культуру.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 23.10.2010р.
Рекомендовано до друку докт. філол. наук, проф. Козликом І.В.*

"INNOCENT PLEASURES" OF PANTELEYMON KULISH...

M. M. Sevrasevich

*PreCarpathian National University by V. Stefanyk,, 57 Shevchenko Street,
Ivano-Frankivs'k, 76000, Ukraine*

Eugen Nahlic, Oksana Nahlic. Panteleymon Kulish between Paraska Glibov and Gorpina Nicolaev: biografic-culturel research; With addition of unknown correspondence / Monographic secret service of E.C.Nahlik; Organization, tecstologichne preparation of leaves and comments of E.C.Nahlik and O.M.Nahlik; NAN of Ukraine. Lvov separation of Institute of literature the name T.G.Shevchenko of. – L'viv, 2009. - 319 p., il. - Series the "Study studios" of literature. i.13.

Keywords: *extramarital novels, married life, coultourologichniy context, epistolary adyoter.*